

**БАЙГАЛИЙН УРГАМЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ШИНЭЧИЛСЭН НАЙРУУЛГЫН ТӨСЛИЙН
ХЭРЭГЦЭЭ, ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН
СУДАЛСАН СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН**

УЛААНБААТАР ХОТ
2018 ОН

ГАРЧИГ

Нэг.Асуудалд дүн шинжилгээ хийх

- 1.1.Асуудлын хамрах хүрээг тогтоох
- 1.2.Эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа этгээдийг тодорхойлох
- 1.3.Асуудал үүсгэж буй учир шалтгааныг тогтоох

Хоёр.Зорилгыг томъёолох

Гурав.Асуудлыг зохицуулах хувилбаруудыг тогтоож, эерэг болон сөрөг талыг харьцуулан судлах

- 3.1.Асуудлыг зохицуулах хувилбаруудыг сонгох
- 3.2.Зохицуулалтын хувилбаруудын эерэг, сөрөг талыг үнэлэх
- 3.3.Харьцуулалтад үндэслэж хамгийн үр дүнтэй хувилбарыг тогтоох

Дөрөв.Зохицуулалтын хувилбарын үр нөлөөг тандан судлах

- 4.1.Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө
- 4.2.Эдийн засагт үзүүлэх нөлөө
- 4.3.Нийгэмд үзүүлэх нөлөө
- 4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөө

Тав.Дүгнэлт, зөвлөмж

ХУУЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН

(Байгалийн ургамлын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга)

ЕРӨНХИЙ МЭДЭЭЛЭЛ

Уур амьсгалын өөрчлөлт, хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөлөл, бэлчээрийн зохисгүй ашиглалт, уул уурхайн үйл ажиллагаа, орчны бохирдол зэрэг хүчин зүйлсийн нөлөөллөөс шалтгаалж цөлжилт, байгалийн ургамлын нөөц багасах, төрөл зүйл устгах аюул бодитоор тулгараад байна.

Өдгөө Монгол орны ургамлын аймагт 108 овгийн 684 төрлийн 3160 зүйл гуурст дээд ургамал бүртгэгдсэнээс унаган ургамал 153, завсрын унаган 458, нэн ховор 133, ховор 356 зүйл, үлдэц (үлдвэр) ургамал 70 зүйл ургамал бүртгэгдээд байна.¹ Эдгээр 3160 зүйл гуурст дээд ургамалд тодорхой шалгуураар үнэлгээ хийхэд 1472 зүйл ургамал буюу нийт ургамлын 46%-ийг зайлшгүй хамгаалалтад авах шаардлага үүсээд байна.² Мөн Монгол орны бэлчээр нутгийн 70 гаруй хувь нь аль нэг байдлаар доройтсон нь³ мал бэлчээрлэлт ургамлын үрийн нөхөн сэргэлтэд сөрөг нөлөө үзүүлж, ургамлын бүлгэмдлийн бүрэлдэхүүн, бүтцэд ихээхэн өөрчлөлт оруулж ургамлын баялаг хомсдох нэг шалтгаан болж байна. Байгалийн ургамлын ховордлын шалтгааны 59,3% нь хүний нөлөөгөөр, 38,6% нь нөөцийн хэт ашиглалтаас, 47,3% нь байгалийн гамшгаас үүдэлтэй байна.⁴

Дэлхий дахинд экологийн тэнцлийг хангах, биологийн төрөл зүйлийн хомсдолыг хязгаарлан зогсоох, байгалийн жамаар нөхөн сэргэх нөхцлийг бүрдүүлэх, байгалийн баялгийн ашиглалтыг сайжруулах асуудал хурцаар тавигдаж байгаа өнөө үед ялангуяа бэлчээр нутгийн 70 гаруй хавь нь цөлжөөд байгаа бэлчээрийн мал аж ахуй эрхэлдэг манай орны хувьд байгалийн ургамлыг хамгаалах, зүй зохистой ашиглах асуудал нь маш чухал юм.

Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн хамгаалалтад байна.”⁵, “Монгол Улсын иргэн нь эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах,

¹ Urgamal et al.2016

² Species catalogue of rare and threatened vascular plants of Mongolia M.Urgamal, 2018

³ Монгол орны байгаль орчин IV боть

⁴ Нямбаяр, Д., Оюунцэцэг, Б., Тунгалаг, Р. (эмхэтгэгчид), Ц. Жамсран, Ч. Санчир, С. Бахман, Н. Сонинхишиг, С. Гомбобаатар, Ж.Е.М. Баиллие, Ц. Цэндээхүү (редакторууд) (2012). *Монголын ургамлын Улаан данс ба хамгааллын төлөвлөгөөний эмхэтгэл*. Бүс нутгийн улаан дансны цуврал. Боть 10. Лондоны Амьтан Судлалын Нийгэмлэг, Монгол Улсын Их Сургууль

⁵ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг.

орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй”⁶, “... байгаль орчныг хамгаалах нь иргэн бүрийн журамт үүрэг мөн”⁷ хэмээн хуульчилж улмаар 1995 онд Байгалийн ургамлын тухай хуулийг батлан хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө, Улсын Их Хурлаас баталсан Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2016-2020 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэлд⁸ Байгалийн ургамлын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулж 2018 онд батлуулна гэж тус тус заасан.

⁶ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг.

⁷ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долдугаар зүйлийн 2 дахь хэсэг.

⁸ Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 11 дүгээр тогтоол.

УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ ҮНЭЛГЭЭНИЙ ТАЙЛАН

Байгалийн ургамлын тухай хуулийн төсөл боловсруулах асуудал нь Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн⁹ 12 дугаар зүйлийн 12.2 дахь хэсэг болон Хууль тогтоомжийн хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах аргачлалын¹⁰ /цаашид Аргачлал гэх/ 2.1-д заасан үе шатны дагуу хийж гүйцэтгэсэн болно.

НЭГ. АСУУДАЛД ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ ХИЙСЭН БАЙДАЛ

Сүүлийн жилүүдэд байгаль орчны эрх зүйн орчинг сайжруулах, байгалийн нөөцийг зохистой ашиглах, менежментийг боловсронгуй болгох талаар бодлогын баримт бичигт тусгалаа олж, хэрэгжүүлэх талаар тодорхой үр дүнд хүрч байгаа боловч Байгалийн ургамлын хууль, эрх зүйн орчин шинэчлэгдээгүй, бодлого арга хэмжээг олон улсын жишигт нийцүүлэх, шинэчлэн зохион байгуулах, менежментийг сайжруулах, хэрэгжилтийг хангах, иргэдийн оролцоо болон хяналтыг дэмжих, хамтран ажиллах тогтолцоо сул байгаагаас байгалийн ургамлыг хамгаалах, нөөцийн хомсдолыг хязгаарлан зогсооход төдийлөн ахиц гарахгүй байна.

Иймд Аргачлалын 3-т заасны дагуу асуудалд дүн шинжилгээ хийхдээ асуудлыг тодорхойлж, шийдвэрлэх гэж байгаа тухайн асуудлын мөн чанар, цар хүрээг тогтоож, тухайн асуудлаар эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа нийгмийн бүлэг, иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага, бусад этгээдийг тодорхойлж, улмаар түүнийг үүсгэж байгаа шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлсон болно.

1.1. Асуудлын мөн чанар, цар хүрээг тодорхойлсон байдал:

Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам болон энэ чиглэлээр ажилладаг төрийн бус байгууллага, орон нутгийн захиргаанаас нөхцөл байдлын талаарх тайлан, лавлагаа, статистик тоон мэдээлэл цуглуулах, мөн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн, төрийн бус байгууллагын төлөөлөлтэй ярилцлага хийх, эрх зүйн акт, энэ асуудлаар өмнө хийгдсэн судалгаа, мэдээлэл, тодорхой тохиолдлыг судлах хэлбэрээр тоон болон чанарын мэдээлэл цуглуулсан болно.

➤ Эрх зүйн зохицуулалт болон практик хэрэгжилтийн байдал:

Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Байгалийн ургамлын тухай хууль 1995 онд батлагдсан бөгөөд 1995 оны 06 дугаар сарын 05-ны өдрөөс эхлэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж эхэлсэн.

Энэхүү хууль нь ой болон таримал ургамлаас бусад ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулсан төрөлжсөн хууль бөгөөд батлагдсанаас хойш нийт 4 удаагийн¹¹ нэмэлт өөрчлөлт орсон боловч

⁹ Төрийн мэдээлэл эмхтгэл. № 25. 2015 он.

¹⁰ Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын нэгдүгээр хавсралт.

¹¹ 1997.01.16, 2002.06.07, 2010.12.09, 2015.12.04-ний өдрийн хуулиар.

зарчмын шинжтэй, зохицуулалтыг боловсронгуй болгох талаар дорвитой өөрчлөлт ороогүй байна.

Байгалийн ургамлын тухай хуульд ой болон таримал ургамлаас бусад асуудлыг зорхицуулна гэж оруулсан, Ойн тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх хэсэгт “Ой” гэдэг нэр томъёоны тодорхойлолтонд ой гэж мод, бут, сөөг болон бусад ургамал гэж заасан нь байгалийн ургамлын тухай хуулийг бүхэлд нь хамраж байгаа мэт харагдуулж байна. Мөн Монгол орны нийт газар нутгийн 9%-ийг ойн сан бүхий газар эзэлж Монгол оронд бүртгэгдээд байгаа 7350 зүйл дээд, доод ургамлын тодорхой хувь нь ойн сан бүхий газарт байдаг учраас энэ хуулийн зохицуулалтаар ойг зохицуулахгүй байх боломжгүй юм.

Мөн тариамал ургамлыг энэ хуулиар зохицуулахгүй гэсэн нь байгалийн ургамлыг тарималжуулан ашиглах Засгийн Газрын болон Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны бодлоготой нийцэхгүй, Байгалийн ургамлыг тарималжуулах асуудлыг одоо хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 6.3, 6.4 дэх хэсгээр зохицуулж байгаа ч одоогийн үүсээд байгаа нийгмийн хэрэгцээ шаардлагыг хангахгүй байгаа юм.

Эндээс үзэхэд байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх асуудлуудыг олон улсын жишиг болон үүсээд байгаа хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн боловсронгуй болгох шаардлага гарч байна.

Байгалийн ургамлын тухай хуульд байгалийн ургамлыг хамгаалах асуудлыг Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар зохицуулахаар заасан нь одоогийн нөхцөл байдалд учир дутагдалтай, хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй нөхцөл байлыг үүсгээд байна.

Монгол орны ургамын аймагт бичил биетнийг оруулсан байгаа нь зохимжгүй бөгөөд Бичил биетэн ангилал зүйн бие даасан салбар тул байгалийн ургамлын тухай хуулиар зохицуулах боломжгүй юм.

Харь ургамлыг төрийн захиргааны төв байгууллагын зөвшөөрөлгүйгээр байгальд тарималжуулахыг хориглоно гэж заасан нь эмзэг экосистемтэй манай орны хувьд харь зүйл ургамлыг зөвшөөрлийн үндсэн дээр ч байгальд таримлажуулах нь зохимжгүй юм.

Байгалийн ургамлын тухай хуулийн 15.1-д үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ургамал ашиглах иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээг өөрийн зардлаар хийлгэж, тухайн ургамлын нөөцийн хэмжээг тогтоолгож, ашиглахыг хүсч буй ургамлын зүйлийн нэр, эрхтэн, ашиглах зориулалт, хэмжээ, хугацаа, нөхөн сэргээх арга хэмжээг тусгасан төсөл боловсруулах үүрэгтэй тул энэ заалтыг өөрчилж, бодлогын баримт бичигт боловсруулах хэмжээний

судалгааг шинжлэх ухааны төв байгууллагатай хамтран явуулах болгон өөрчлөх шаардлагатай байна.

Байгалийн ургамлын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлд ховор ургамлыг ахуйн болон судалгаа, шинжилгээний зориулалтаар ашиглаж болно гэж заасантай ховор ургамлыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар түүж бэлтгэж байгаа нь зөрчилдөж байна. Мөн ховор ургамлын зөвхөн эм үйлдвэрлэлд ашиглана гэдэг заалт хэрэгждэггүй тул үүнийг одоогийн нөхцөл байдалд тохируулан бодлогын баримт бичигт өөрчлөх хэрэгтэй.

Ургамлын үндэс, үндэслэг иш, булцууны 50 ба түүнээс дээш хувийг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглаж байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагууд тухайн ургамлыг тарималжуулдаггүй, ургамал нөхөн сэргээсэн талбайгаа тухайн сум орон нутагтаа хүлээлгэж өгдөггүй ямар нөхөн сэргээлт хийнэ гэж заасан байдаг боловч ямар нөхөн сэргээлт хийх нь тодорхойгүй байдаг учраас энэ заалт хэрэгжихэд хүндрэлтэй.

Бэлчээр, хадлангийн ургамлыг зөвхөн мал тэжээх зориулалтаар ашиглах хуулийн зохицуулалт байгаа боловч Гаалийн ерөнхий газрын мэдээгээр хадлангийн зориулалтаар бэлтгэсэн өвс нэрийн дор их хэмжээгээр бэлтгэж, улсад байгалийн нөөц ашигласны төлбөр огт төлөлгүй БНХАУ руу 2016-2017 онд 176.1 мянган тонн байгалийн ургамал гарсан байна. Ийм учраас энэ заалтын хэрэгжит хангалтгүй хадлан нэрийн дор их хэмжээний байгалийн ургамал, Монгол орны генетик нөөц гадагш гарч байна. Мөн бэлчээр, хадлангийн ургамлыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар хадаж бэлтгэхэд эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож үүнд тохирсон байгалийн нөөцийн төлбөр, тэмдэгтийн хураамжийн татварын бодлого боловсруулах нь зүйтэй байна.

Тус хуулийн 17.4 дэх хэсэгт “...ховор ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд, зүйлийг судалгаа, шинжилгээнээс бусад зориулалтаар, эсхүл эцсийн бүтээгдэхүүн болгосноос бусад тохиолдолд гадаадад гаргахыг хориглоно” гэж заасан хэдий ч “эцсийн бүтээгдэхүүн” гэж юуг хэлэх тухай зохицуулалт одоог хүртэл байхгүй байна. Иймд гадаад зах зээлд эрэлт ихтэй үндсийг нь ашигладаг ховор ургамлыг байгалиас нь түүж бэлтгэх бодлогод өөрчлөлт оруулж, зөвхөн тарималжуулсан бол гадаадад гаргах бодлогоор зохицуулж, төрөөс урамшуулж татварын хөнгөлөлттэй нөхцөл байдал үзүүлэх шаардлагатай байна.

Судалгаа, шинжилгээний зориулалтаар гадаадад гаргах ургамлын хэмжээг Засгийн газар тогтооно гэж заасан хэдийн ч судалгаа, шинжилгээний зориулалтаар гадаадад гаргах ургамлын хэмжээг тогтоосон засгийн газрын тогтоол байхгүй. Судалгаагаар гарах ургамлын төрөл, зүйлийн хэмжээг Засгийн газрын тогтоолоор батлуулах боломжгүй тул үүнийг асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллага журмаар зохицуулах хэрэгтэй.

Мансууруулах бодис бүхий ургамалтай холбоотой зохицуулалтыг Мансууруулах, сэтгэцэд нөлөөт бодисын хууль бус эргэлтэд хяналт тавих тухай хууль болон Монгол орны нэгдэн орсон олон улсын конвенцитай уялдуулах.

1.2.Эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа этгээд:

Холбогдох тайлангаас үзэхэд байгалийн ургамлыг хамгаалах, зүй зохистой ашиглах, санхүүжүүлэх асуудал тогтвортой бус, иргэдийн төдийгүй орон нутгийн удирдлагын харилцан уялдаа холбоо сул, ёс төдий байдал түгээмэл болж, дараах бүлгийн эрх ашигт сөргөөр нөлөөлж байна.

Эрх ашиг нь хөндөгдөх бүлэг		Нөлөөлж буй хэлбэр
1	Нийт иргэд	Байгалийн ургамлын зүй бус ашиглалтаас үүдэлтэй бэлчээрийн доройтол ихээр үүсч нийт газар нутгийн 76,8 ¹² хувь нь цөлжилтөд өртөөд байна. Өөрөөр хэлбэл, улс орны аюулгүй байдал, иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхэнд төдийгүй эдийн засгийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлж байна.
2	Орон нутгийн иргэд	Байгальд учирсан хохирлын сөрөг үр дагаварт тухайн орон нутгийн иргэд хамгийн ихээр өртөнө. Энэхүү эрсдэлт байдал нь амьдрах орчин төдийгүй ядуурал, ажилгүйдлээс үүдэлтэй шилжин суурьшилт, уугуул иргэдийн соёл, уламжлалаа алдах зэрэг олон сөрөг үр дагаврыг бий болгоно.
3.	Төр/төрийн албан хаагч	Төрөөс байгалийн ургамлыг хамгаалах ажилд дангаар хяналт тавьснаар хяналт хүртээмжгүйн улмаас ачаалал үүсгэх, улмаар үйл ажиллагааг үр дүнгүй болгоход хүргэж байна. Энэ байдал нь эргээд байгалийн ургамлыг хамгаалах, нөхөн сэргээхэд улсын төсвөөс ихээхэн зардал шаардагдахад хүргэж байна.

Дээрх сөрөг нөлөөллийн улмаас байгалийн ургамлыг хамгаалах, тэдгээрийг зүй зохистой ашиглахад иргэдийн оролцоо хяналт хязгаарлагдаж, төр, иргэн, төрийн бус байгууллагуудад давхар зардал үүсгэх, иргэдийн төрд итгэх итгэл алдагдах, хүнд суртал, чирэгдэл, дур зоргоор авирлах байдлыг нэмэгдүүлж болзошгүй байна.

¹²www.ies.mn цахим сайтын Цөлжилтийн мэдээллийн сан хэсэг

Байгалийн ургамлыг хамгаалах ажилд иргэд, иргэдийн нөхөрлөл, хуулийн этгээдийг татан оролцуулж хамтын түншлэл бий болгож, хамгаалалтын үйл ажиллагааг өргөжүүлж, тогтвортой, хариуцлагатай ажиллуулах нь:

- Байгалийн ургамал хамгаалах ажилд иргэд, аймаг гийслэлийн засаг дарга оролцох, санал, санаачилгаа төрийн дэмжлэгтэй хэрэгжүүлэх, үр шимийг нь ард иргэд хүртэх боломж нэмэгдэнэ;
- хяналтын тогтолцоо цогц болж, төрийн ачаалал, зардал буурна;
- олон нийтийн хяналт тогтолцоо бүрдэнэ;
- нутгийн уугуул, ялангуяа уламжлалт аргаар мал аж ахуй иргэдийн зохион байгуулалт сайжирч, нутгийн бэлчээр, байгалийн ургамлыг зөв зохистой ашигладаг болно;
- орон нутгийн иргэд нийгэм, эдийн засаг, байгаль орчны аливаа бэрхшээлтэй асуудлыг хохирол багатай, хамтран даван туулах боломж бүрдэнэ;
- ажлын байр, байгальд ээлтэй технологи нэвтрүүлэх зэргээр орон нутгийн иргэдийн амьжиргаа дээшилж, улмаар хэт төвлөрлийг сааруулах, орон нутгийг хөгжүүлэх;
- иргэдийн амьжиргааны өөр эх үүсвэр олоход дэмжлэг үзүүлнэ;

1.3. Асуудлыг үүсгэж буй учир шалтгаан:

Асуудлыг үүсгэж байгаа шалтгааныг асуудлын цар хүрээ, эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа этгээдтэй хамааралтайгаар тодорхойлсон бөгөөд холбогдох мэдээллийг харьцуулан дүгнэхэд “Байгалийн ургамлын”-ын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээхтэй олон бэрхшээл, маргаантай асуудал байсаар байна.

Эдгээрийг тоймлон үзвэл:

- Хуульд байгалийн ургамлыг хамгаалах асуудлыг тодорхой тусгаагүй, байгаль орчныг хамгаалах хуулиар зохицуулах ерөнхий заалтаар оруулсан байгаа нь орон нутгийн болон төрийн захиргааны төв байгууллагын үйл ажиллагааны уялдаа холбоо сул, төлөвлөлт хэрэгжилт хангалтгүй, хариуцлага хяналтын тогтолцоог байхгүй болгож байгалийн ургамал тэр дундаа нэн ховор, ховор ургамлыг хамгаалах асуудал орхигдож байна;
- Байгалийн ургамлыг хамгаалах, байгалийн ургамлын нөөцийн зохистой ашиглалтыг зохицуулах, менежментийг өөрчлөн сайжруулах зайлшгүй шаардлага тулгарч байна. Хамгаалалт, санхүүжилтийг төр дангаар хариуцдаг тогтолцооноос хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллага, нутгийн иргэдийн

оролцоог хангах замаар хамтын менежментийн шинэ хэлбэрүүдийг нэвтрүүлэх хууль зүйн зохицуулалт шаардлагатай байна;

- Байгалийн ургамлын нөөцийг ашиглах, нөхөн сэргээх үйл ажиллагааг ургамал түүж бэлтгэсэн ААН байгууллага хийж нийцэтгэнэ гэж заасан байгаа ч ямар нөхөн сэргээлт хийх нь тодорхойгүй байна;
- Байгалийн ургамлыг тарималжуулан ашиглах асуудлыг хуульчлаагүй учраас тарималжуулсан нэрийн дор байгалийн ургамлыг ашиглах явдал бий болох, байгалиас үйлдвэрлэлийн зориулалтаар их хэмжээгээр түүж бэлтгэх зэрэг сөрөг үр дагавар гарч байна. Иймд энэ талын харилцааг тодорхой зохицуулах зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлага тулгараад байна.

ХОЁР. АСУУДЛЫГ ШИЙДВЭРЛЭХ ЗОРИЛГЫГ ТОДОРХОЙЛСОН БАЙДАЛ

Байгалийн ургамлын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл батлагдсаар ургамал хамгаалах, зохистой ашиглах, түүний унаган төрхийг алдагдуулахгүй нөхөн сэргээх нөхцөл бүрдэнэ.

Иймд аргачлалын 4-т заасны дагуу асуудлыг шийдвэрлэх зорилгыг дараах байдлаар тодорхойлж байна:

Зорилго “Байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх менежмент сайжирч шинэ шатанд гарах”

ГУРАВ. АСУУДЛЫГ ЗОХИЦУУЛАХ ХУВИЛБАРУУД, ТЭДГЭЭРИЙН ЭЕРЭГ, СӨРӨГ ТАЛЫГ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Асуудлыг шийдвэрлэх боломжтой хувилбаруудыг тогтоож, Аргачлалын 5-д заасны дагуу зорилгод хүрэх байдал буюу “Байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх менежмент сайжирч шинэ шатанд гарах” зорилгыг хангаж чадах эсэх, зардал, үр өгөөжийн харьцаа буюу хувилбарыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарах зардал, үзүүлэх эерэг өөрчлөлтийг харьцуулан судалж дараах дүгнэлтийг гаргалаа:

Хувилбар		Зорилгод хүрэх байдал	Зардал, үр өгөөжийн харьцаа	Үр дүн
1	Тэг хувилбар	Өнөөгийн тулгамдаад байгаа бэрхшээл хэвээр үргэлжлэх бөгөөд зорилгод хүрэх боломжгүй.	Нэмэлт зардал гарахгүй бөгөөд тулгамдсан асуудал хэвээр үргэлжилнэ. Цаашид тулгамдсан асуудал нэмэгдэх болно.	Үр дүн сөрөг

2	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр ухуулга, сурталчилгаа хийх	Зорилгыг бүрэн хангахгүй ч иргэдийн идэвх, хяналт тодорхой хэмжээнд нэмэгдэх магадлалтай. Гэхдээ энэ нь асуудлыг сайжруулах нэг хэлбэр болохоос асуудлыг бүрэн шийдвэрлэх хувилбар биш.	Зардал тодорхой хэмжээнд гарна. Асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг арилгахад нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бүрэн бууруулж чадахгүй.	Дангаараа үр дүнд хүрэхгүй
3	Зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан төрөөс зохицуулалт хийх	Тодорхой тохиолдолд татвар, хураамжаас чөлөөлөх, хөнгөлөлт, дэмжлэг үзүүлэх, урамшуулах нь үйл ажиллагааг дэмжих ач холбогдолтой ч тогтвортой байж чадахгүй. Түүнчлэн байгалийн ургамлыг хамгаалах, нөхөн сэргээх санхүүжилт, хамтын ажиллагааг бүрэн хангах боломжгүй юм.	Зардал шаардагдана. Гэвч асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг арилгахад нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бууруулж чадахгүй.	Тодорхой үр дүнд хүрэхгүй
4	Төрөөс санхүүгийн интервенци хийх	Байгалийн ургамлыг хамгаалах, түүний унаган төрхийг хадгалах, хамгаалах чиглэлд төрөөс шууд мөнгөн дэмжлэг үзүүлэх нь зарим талаар үйл ажиллагааг дэмжих хэдий ч түр зуурын арга хэмжээ тул зорилгыг хангаж чадахгүй.	Зардал их гарна. Асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг арилгахад нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бууруулж чадахгүй.	Дангаараа үр дүнд хүрэхгүй
5	Захиргааны шийдвэр гаргах	Байгалийн ургамлыг хамгаалах, цөлжилтийг бууруулах, байгалийн ургамлын нөөцийн хомсдолыг зогсооход иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагыг татан	Асуудлыг үүсгэж байгаа шалтгааныг арилгахад цогцоор нөлөөлж, сөрөг үр дагаврыг бүрэн бууруулж чадахгүй.	Дангаараа үр дүнд хүрэхгүй

		оролцуулах хуулиар хүлээх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, ажиллах нийтлэг журмыг батлан мөрдүүлэх (Захиргааны ерөнхий хуульд нийцүүлэх) асуудлыг хуулийг хэрэгжүүлэх боломжгүй юм.		
6	Хууль тогтоомжийн төсөл боловсруулах	Байгалийн ургамлын тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулснаар байгалийн ургамлыг хамгаалах, байгалийн ургамал ашигласны төлбөр, байгаль орчин учруулсан хохирлын тодорхой хувийг эргээд байгалийн ургамлыг нөхөн сэргээхэд зарцуулах хуулиар хүлээх хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, ажиллах нийтлэг журмыг батлан мөрдүүлэх боломж бүрдэнэ.	Зардал гарах боловч гарч болох эерэг үр дүнтэй харьцуулахад бага байх бөгөөд энэ хувилбар нь асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг шийдвэрлэхэд чухал нөлөө үзүүлэх боломжтой.	Үр дүнтэй

Өнөөгийн тулгамдаад байгаа асуудлыг зохицуулалтгүй орхих, эсхүл хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр ухуулга сурталчилгаа хийх замаар иргэд, олон нийтийг мэдээллээр хангах, зах зээлийн эдийн засгийн хэрэгслүүдийг ашиглан төрөөс зохицуулалт хийх, эсхүл төрөөс шууд мөнгөн дэмжлэг үзүүлэх, захиргааны шийдвэр гаргаснаар тухайн асуудлыг үүсгэж байгаа гол шалтгааныг шийдвэрлэж, дэвшүүлсэн зорилгод хүрэх боломжгүй юм.

Иймд асуудлын мөн чанар, цар хүрээ болон нийгмийн хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн хуулийн зохицуулах харилцааг өргөжүүлэх, чанар, үр өгөөжийг дээшлүүлэх зорилтод хүрэхийн тулд Байгалийн ургамлын тухай хуулийн шинэчилэх буюу хуулийн төслийг боловсруулах хувилбарыг сонгож байгаа тул Аргачлалын 5.5-д заасны дагуу тандан судлах ажиллагааг үргэлжлүүлж, тодорхойлсон зорилгын дагуу түүнд хүрэх дараах зохицуулалтын хувилбарыг дэвшүүлж байна:

- ✓ Хувилбар 1. “Байгалийн ургамлын хамгаалалтын менежментийн зохицуулалтыг бүрдүүлж орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага, иргэдийн ололцоог нэмэгдүүлэх”

✓ Хувилбар 2. Байгалийн ургамлын хамгаалалтын зохицуулалтыг бүрдүүлж хуулийн этгээдтэй гэрээ байгуулах замаар хамгаалалтын асуудлыг шийдвэрлэх”

Нэгдүгээр хувилбарын хувьд байгалийн бүс бүслүүрийн онцлогыг харгалзан байгалийн ургамлыг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтын хувилбарыг бий болгосноор нэг талаас даяаршин буй дэлхий нийтийн жишгийг хангах нөгөө талаас энэ талаар гарсан бодлогыг хэрэгжүүлэхэд дөхөм болохыг олон тооны судалгаа нотолж байна.

Байгалийн ургамлыг хамгаалахад өнөөдрийн хэрэгжиж байгаа хууль эрх зүйн орчин нь практикийн дагуу үргэлжлүүлэн хийх боломжгүй юм.

Харин байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх ажилд нутгийн иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллага, мэргэжлийн холбоо, төрийн бус байгууллагыг татан оролцуулсанаар бага зардлаар ихээхэн үр дүнд хүрэх боломжтой болно.

Хоёрдугаар хувилбарын хувьд байгалийн ургамлыг хамгаалах, нөхөн сэргээхэд зөвхөн хуулийн этгээдийг татан оролцуулж гэрээний үндсэн дээр хамгаалах, нөхөн сэргээх нь хувь иргэн, иргэдийн сайн дурын бүлгийг оролцуулах боломжоор хязгаарлах болгож байна.

Ингэснээр Үндсэн хуулийг зөрчих магадлагатай үзэж болохоор байна. Нөгөө талаар тухайн нутаг дэвсгэр оршиж байгаа иргэдийн төрд итгэх итгэлийг алдагдуулах, байгаль орчны мэргэжлийн байгууллагыг оролцуулах боломжгүй болж байна.

Мөн олон тооны хуулийн этгээд бий болох үүнийг дагаад хуулийн этгээдийн бүртгэлд бүртгүүлэх, тамга тэмдэг авахаас эхлээд нэлээдгүй зардал гарах нь ойлгомжтой.

Иймд нэгдүгээр хувилбар, эрх зүйн зохицуулалтын хувьд ч, эдийн засгийн үр өгөөжийн хувьд илүү үр дүнтэй харагдаж байна.

ДӨРӨВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРЫН ҮР НӨЛӨӨГ ТАНДАН СУДАЛСАН БАЙДАЛ

Аргачлалын 6-д заасны дагуу сонгосон хувилбарын үр нөлөөг аргачлалд заасны дагуу ерөнхий асуултад хариулах замаар дүгнэлтийг нэгтгэн гаргалаа.

Жич: Хүний эрх, эдийн засаг, нийгэм, байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөөг шалгуур асуултын дагуу тандсан байдлыг хүснэгт 1, 2, 3, 4-өөс дэлгэрэнгүй үзнэ үү.

4.1.Хүний эрхэд үзүүлэх үр нөлөө

Хамтын менежментэд тулгуурлан орон нутгийн захиргаа, иргэдийн нөхөрлөл аж ахуйн нэгж, төрийн бус байгууллагын хамтын ажиллагааны эрх зүйн орчныг тодорхой тогтоож, эрх, үүргийн нь тодорхойлж, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх нь байгалийн ургамлыг хамгаалах чиглэлд төртэй хамтарч буюу нөхөж ажиллах үндэсний нөөц бүрдэж, энэ чиглэлд иргэдийн хяналт сайжирч, улмаар иргэдэд хүргэх төрийн үйлчилгээний хүртээмж, чанар дээшлэнэ.

Өөрөөр хэлбэл, хүний эрхийг аливаа хэлбэрээр хязгаарласан бус тэдгээрийг дэмжих, тогтвортой үйл ажиллагаа явуулах, амьжиргаагаа дээшлүүлэхэд томоохон түлхэц болно.

4.2.Эдийн засагт үзүүлэх үр нөлөө

Одоо хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа Байгалийн ургамлын тухай хуулиар байгалийн ургамлыг хамгаалах ажлыг санхүүжүүлэх эх үүсвэрийн дийлэнх хувийг улсын болон орон нутгийн төсвийн хөрөнгө оруулалтаас бүрдүүлж байна.

Харин сонгосон хувилбар нь олон талт эх үүсвэрийг бүрдүүлэх боломжийг бий болгосноор төрд үүсэх зардлын болон захиргааны ачааллыг багасгаж, ажил эрхлэлт, бизнес, өрсөлдөх чадварт эерэг нөлөө үзүүлнэ.

Хэдийгээр тодорхой хүрээнд төсвийн зардлыг нэмэгдүүлэхээр байгаа боловч эцсийн үр дүнд байгалийн ургамлыг хамгаалах, үр ашигтай ашиглалтыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ төрийн хяналт шалгалтын үргүй зардлыг хэмнэх боломжийг бүрдүүлнэ.

4.3.Нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө

Сонгосон хувилбарын тухайд иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, иргэдийн амьжиргааг дэмжих, ажлын байрыг нэмэгдүүлэх сайн талтай бөгөөд орон нутгийн иргэдийн хувьд өөрсдийн нөөц боломжид тулгуурлан ажлын байртай болох, улмаар орлогоо нэмэгдүүлэх, орон нутгаа хөгжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Түүнчлэн байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийн үр ашигтай, хяналттай ашиглалтыг бий болгосноор нийт иргэдийн амьдрах орчинд эерэг нөлөө үзүүлнэ.

4.4.Байгаль орчинд үзүүлэх үр нөлөө

Хувилбар бүгд байгалийн ургамлыг хамгаалах, нөхөн сэргээхэд тогтвортой, үр дүнтэй хяналт, хамгаалалтыг бүрдүүлэхээс гадна энэ чиглэлд иргэний нийгмийн хяналтыг нэмэгдүүлж, төрд үүсэх ачааллыг багасгах сайн талтай.

4.5. Монгол Улсын Үндсэн хууль, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, бусад хуультай нийцэж байгаа эсэх

Монгол Улс нь Үндсэн хуульдаа “Монгол Улсад газар, түүний хэвлий, ой, ус, амьтан, ургамал болон байгалийн бусад баялаг гагцхүү ард түмний мэдэл, төрийн

хамгаалалтад байна.”¹³, “Монгол Улсын иргэн нь эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй”¹⁴, “... байгаль орчноо хамгаалах нь иргэн бүрийн журамт үүрэг мөн”¹⁵ хэмээн хуульчилж, улмаар 1995 онд Байгалийн ургамлын тухай хуулийг батлан хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улс нь 2016 оны байдлаар хүрээлэн буй орчныг хамгаалах чиглэлд олон талт олон улсын 22 гэрээнд нэгдсэн орсон байна.¹⁶

Байгаль орчны талаарх дараах конвенцэд Монгол Улс нэгдэн орж, хэрэгжүүлэх үүргийг хүлээсэн:

- ✓ Биологийн олон янз байдлын тухай Конвенц /1993.9.30/;
- ✓ Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлаарх НҮБ-ын суурь Конвенц /1994.3.21/;
- ✓ Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай /1985/ Венийн Конвенц;
- ✓ Озоны үе давхаргыг задалдаг бодисын тухайн Монреалын Протокол /1996.3.7/;
- ✓ Ган, цөлжилтөд ноцтой нэрвэгдэж буй орнуудын болон ялангуяа Африкийн цөлжилттэй тэмцэх тухай НҮБ-ын Конвенц /1996.9.3/;
- ✓ Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газар ялангуяа усны шувууд олноор амьдардаг орчны тухай Конвенц /1997.6.5/;
- ✓ Био аюулгүй байдлын тухай Картагены протокол.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Аравдугаар зүйлийн 10.3-т “Монгол Улсын олон улсын гэрээ нь соёрхон баталсан буюу нэгдэн орсон тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил үйлчилнэ.” гэж заасан байдаг. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн энэхүү заалтын дагуу байгалийн ургамлын талаар зохицуулж байгаа хууль тогтоомжууд нь агуулга, зарчмын хувьд эдгээр олон улсын гэрээ конвенцтэй нийцсэн байх шаардлагатай бөгөөд харин түүний заалтуудыг заавал хуулбарлан хуульчлах шаардлагагүй юм.

Мөн 1993 онд батлагдсан Биологийн олон янз байдлын тухай Конвенцид “Үндэснийхээ хууль тогтоомжийн дагуу биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, тогтвортой ашиглахад ач холбогдол бүхий амьдралын уламжлалт хэв шинжийг хадгалсан уугуул хүн ам, нутгийн хэсэг бүлэг хүмүүсийн мэдлэг, шинэлэг зүйл, амьдралын туршлагыг хүндэтгэн хамгаалж дэмжих, түүнийг тэдгээр хүмүүсийн оролцоотойгоор дэлгэрүүлж, хэрэглэх боломж олгох, мөн тийм мэдлэг, шинэлэг зүйл, амьдралын туршлагыг хэрэглэснээр гарах үр ашгийг тэгш шударга зарчмаар хамтран ашиглах явдлыг дэмжих гэж, Биологийн олон янз байдлын бүрэлдэхүүн хэсгийг ex-situ хадгалах арга хэмжээг аль болох тухай орон нутагт хэрэгжүүлэх гэж, амьтан ургамал бичил организмыг ex-situ хадгалах, судлах нөхцлийг аль болох генетикийн нөөцийг эх оронд нь бий болгож хэрэгжүүлэх гэж, устах аюулд орсон

¹³ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Зургадугаар зүйлийн 1.

¹⁴ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 2/.

¹⁵ Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван долдугаар зүйлийн 2.

¹⁶ www.mfa.gov.mn цахим хуудас. Монгол Улсын нэгдсэн орсон олон талт гэрээ. Сүүлчийн нэвтрэлт 2017-4-18-ны өдөр.

төрөл зүйлийг нөхөн сэргээх, тэдгээрийг амьдардаг байгальд нь нутагшуулах арга хэмжээ авах”¹⁷ гэжээ.

Иймд Хуулийн төслийн хувилбар нь Монгол Улсын Үндсэн хууль болон Монгол Улсын олон улсын гэрээнд нийцэх бөгөөд өнөөдөр үйлчилж байгаа бусад хууль тогтоомжийг аливаа хэлбэрээр зөрчөөгүй бөгөөд харин тэдгээрийн хууль зүйн хувьд хэлбэрэлтгүй хэрэгжүүлэхэд чухал нөлөө үзүүлэх юм.

ТАВ. ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ХУВИЛБАРУУДЫГ ХАРЬЦУУЛСАН ДҮГНЭЛТ

ЗУРГАА. ОЛОН УЛСЫН БОЛОН БУСАД УЛСЫН ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТТАЙ ХАРЬЦУУЛСАН БАЙДАЛ

Олон улсын эрх зүйн зохицуулалтыг судлан үзэхэд байгаль орчныг хамгаалахад байгалийн жам ёсны шүтэлцээг хангах нь сонгодог хэлбэр бөгөөд хүн төрөлхтний байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хангаж, тогтвортой хөгжлийн үзэл санааг хэрэгжүүлэх чухал арга гэдгийг НҮБ-ын “Тогтвортой хөгжлийн тунхаглал”, “Дэлхийн тунхаглал”, “Тогтвортой хөгжлийн XXI зууны үйл ажиллагааны хөтөлбөр” /НҮБ/, Байгаль орчин ба хөгжил” дэлхийн бага хурал. Рио-де Жанеро /1992/, Тогтвортой хөгжлийн талаарх Йоханнесбургийн тунхаглал, Йоханнесбург/2002/ зэрэг баримт бичигт хэмээн тодорхойлжээ.

1. Байгалийн ургамын менежментийг нутгийн иргэдийн хариуцаж буй жишиг

Армен нь Техник, бүтцийн хувьд Байгалийн ургамлын хуультай төстэй “Ургамал хамгаалал болон түүний хорио цээрийн тухай” хуультай бөгөөд энэ хуулиндаа ургамал хамгаалал, ургамлын хорио цээрийн зохицуулалт болон зөвшөөрлийн тогтолцоо манай орныхтой төстэй.

ОХУ нь 2002 онд Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиа шинэчлэн баталсан бөгөөд уг хуульд зааснаар байгаль орчныг хамгаалах, зохистой ашиглах хүрээнд нутгийн иргэдийн оролцоог хангах, тэднийг урамшуулан дэмжих зохицуулалтыг тусгасан байна.

БНХАУ-ын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиа 1989 онд баталсан бөгөөд өнгөрсөн хугацаанд байгаль орчныг хамгаалах хуулиндаа 2014 онд анх удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулж, байгаль орчныг бохирдуулж байгаа этгээдэд оногдуулах шийтгэлийг төдийгүй хуулийг хэрэгжүүлээгүй албан тушаалтнуудыг албан тушаал бууруулах болон ажлаас нь халах гэх мэт арга хэмжээнүүд нэмж тусгасан байна.

Мөн БНХАУ нь зэрлэг ургамлын нөөцийг хамгаалах, хөгжүүлэх, зүй зохистой ашиглах, биологийн олон төрөлт чанар, экологийн тэнцвэрт байдлыг хамгаалах зорилгоор баталсан бөгөөд дараах бүтэцтэй. 1 дүгээр бүлэг. Ерөнхий журам, 2

¹⁷ Төрийн мэдээлэл, Биологийн олон янд байлын конвенци. 2010 он.

дугаар бүлэг. Зэрлэг ургамлыг хамгаалах, 3 дугаар бүлэг. Зэрлэг ургамлын удирдлага /зөвшөөрөлийн бүтэц/, 4 дүгээр бүлэг. Хуулийн хариуцлага, 5 дугаар бүлэг. Бусад

Намиби улс: Зэрлэг амьтныг хамгалах, ашиглах эрхийг нутгийн иргэдэд шилжүүлсэн тодорхой сайн жишээ болсон улсын нэг. Нутгийн иргэдийн хамгаалагдсан газар (Communal Conservancies) нь 1990 онд хуульчлагдаж, нутгийн иргэдийн нөхөрлөл зэрлэг амьтныг аж ахуйн болон амины зорилгоор ашиглах эрхийг авах боломжтой болсон байна.

Дээрх улсуудын хувьд байгалийн ургамлыг хамтын менежментийн хүрээнд хамгаалах, түүнээс ашиг шимийг хүртэх, ажлын байр бий болгох талаар сайн туршлагатай ба Монгол Улсын тухайд Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль болон бусад хуулиар хамтын менежментийг хэрэгжүүлэх арга хэлбэрийг тодорхойлсон бөгөөд өөрийн орны онцлогт тохирсон хамгаалалтын, түншлэлийн хамтын ажиллагааг боловсронгуй болгож, хөгжүүлэх боломжтой юм.

ДОЛОО. ЗӨВЛӨМЖ

1995 онд Байгалийн ургамлын тухай тухай хуулийн баталж, хэрэгжүүлсэнээр байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх ажилд нилээдгүй ахиц гарсан байна.

Өнөөдөр, Монгол орны ургамлын аймаг, түүний олон янз байдалд гуурст (ойм, нүцгэн болон далд үртэн) болон гуурсгүй (хөвд, замаг, мөөг, хаг) гэх ургамлын үндсэн 2 бүлэг багтдаг бөгөөд олон жилийн судалгааны үр дүнд Монгол оронд одоогоор 19 хүрээнд хамаарах 37 ангийн 116 багийн 388 овогт хамаарах 1523 төрөлд багтах 7350 зүйл, дэд зүйл бүртгэгдэв¹⁸. Үүнд 56 овгийн 156 төрлийн 574 зүйл, дэд зүйл дээд мөөг; 87 овгийн 268 төрлийн 2003 зүйл, дэд зүйл замаг; 63 овгийн 207 төрлийн 1033 зүйл, дэд зүйл хаг; 74 овгийн 208 төрлийн 580 зүйл, дэд зүйл хөвд; 108 овгийн 684 төрлийн 3160 зүйл, дэд зүйл¹⁹ гуурст ургамал тархсан байна. Байгалийн ургамлыг хамгаалах хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх чадамж дэлхий нийтийн жишгээс хол хоцорч байгааг эрдэмтэн судлаачид баталсаар байгаа бөгөөд Байгалийн ургамлын хамгаалалт, зохион байгуулалт, тогтвортой ашиглалт, санхүүжилт, байгалийн ургамлын нөөцийн нөхөн сэргээлтийн менежментийг бий болгох асуудлыг шийдэхгүйгээр ургамлын олон янз байдлыг хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх, ургамал хамгааллыг дэлхий нийтийн жишигт хүргэх боломжгүй юм.

Иймд байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх түүний тогтвортой байдлыг хангахад нэг талаас холбогдох төрийн байгууллага нөгөө талаас иргэд, хуулийн этгээд буюу хувийн хэвшил, төрийн бус байгууллагын оролцоог шинэчлэн тодорхойлж хамтын түншлэл, түүнтэй уялдсан хөгжлийн болон хариуцлагын тогтолцоог боловсронгуй болгож, нэмэгдүүлэх нь чухал юм. Мөн иргэд олон нийтийг байгаль хамгаалахтай холбоотой шийдвэр гаргахад оролцуулах, тэдний идэвхи санаачлагыг дэмжих, шаардлага байгаа нь харагдаж байна.

¹⁸ Urgamal et al. 2016; Ургамал 2017

¹⁹ (Urgamal et al. 2016; Ургамал 2017; Urgamal 2018)

Монгол Улсын Их Хурлын 1997 оны 106 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Төрөөс экологийн талаар баримтлах бодлого” бодлогын баримт бичгийн 3.1 дэх хэсэгт: “Байгаль орчны бодлого нь байгалийн төрх байдлыг хадгалах, байгалийн болон түүх соёлын үнэт зүйлсийг хамгаалах экологийн даацад нийцүүлэн нөөц баялгийг иж бүрэн, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх, үр өгөөжийг нь ард иргэдэд адил тэнцүү хүртээх нөхцөлийг бүрдүүлэх замаар улс орны эдийн засгийн тогтвортой өсөлтийг тэтгэн, амьдрах орчныг сайжруулахад чиглэгдэнэ.” гэж, 3.3 дахь хэсэгт: “Байгаль орчны бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ нөхөн сэргээгдэх байгалийн нөөцийн хүрээнд амьдралын хэрэгцээг бүрэн хангах, үл нөхөгдөх буюу удаан сэргэдэг нөөцийг гагцхүү улс орны хөгжлийн нэмэлт хүчин зүйл болгон зохистой ашиглах замаар экологийн аюулгүй байдлыг хангах явдлыг чухалчилна.” гэж, 3.9.4 дэх заалтад: “ургамлын нөөц, тархац, амьтны тоо, байршил, агнуурын нөөцийг нь судалж экологи-эдийн засгийн үнэлгээний үндсэн дээр аж ахуйн ач холбогдол, ашиглалтын хэлбэр, зохион байгуулалтыг нь бүсчлэн тогтоож, элбэг ургамал, амьтныг байгалийн хэвийн өсөлт, үржилтийг нь алдагдуулалгүй зохистой ашиглах, ургамал, амьтны гаралтай үнэт түүхий эд, экологийн цэвэр бүтээгдэхүүнээр дэлхийн зах зээлд өрсөлдөнө.” гэж тус тус заасан.

Мөн дээрхи бодлогын баримт бичгийн эдийн засаг, нийгмийн бодлого, зохицуулалтыг хэрэгжилтийг баталгаажуулах арга хэмжээний хүрээнд 4.3.8 дахь заалтад: “байгалийн баялгийг ашигласны төлбөрийг ашиглагч нь, ... нөхөн төлж, хамгаалдаг байх, экологийн тэнцлийг хангах нийтлэг зорилтыг хэрэгжүүлэхэд аж ахуйн нэгж, байгууллага өөрсдийн хувь нэмэр, хандиваа оруулдаг байх ... чиглэлээр эдийн засаг, эрх зүйн зохицуулалтыг хүчтэй болгоно” гэж, 4.3.12 дахь заалтад: “байгалийн баялаг ашигласны үр өгөөжөөр ... байгалийн гамшиг, хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөллөөс амьдрах орчныг хамгаалж, нөхөн сэргээх чиг, зорилготой экологийн даатгал, санхүүжилтийн бие даасан тогтолцоог аажмаар бүрдүүлнэ” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлалын 1.2.3 дахь заалтад: “Монгол Улсын “оршин тогтнохуйн аюулгүй байдал”, “эдийн засгийн аюулгүй байдал”, “дотоод аюулгүй байдал”, “хүний аюулгүй байдал”, “хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал”, “мэдээллийн аюулгүй байдал” харилцан уялдаатай хангагдсанаар үндэсний аюулгүй байдал баталгаажна.” гэж заасан бөгөөд хүрээлэн байгаа орчны аюулгүй байдал хэсгийн 3.5.3.1 дэх дэд заалтад: “ой, амьтан, ургамал зэрэг байгалийн нөөц баялгийг судлах, хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээхэд чиглэсэн арга хэмжээг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй цогц байдлаар шийднэ.” гэж, 4.2.1 дэх заалтад: “Үндэсний аюулгүй байдлыг хангах үүргийг Монгол Улсын Их Хурал, Монгол Улсын Ерөнхийлөгч, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл, Монгол Улсын Засгийн газар, хууль сахиулах болон тусгай чиг үүрэгтэй байгууллагууд, төрийн захиргааны төв, орон нутгийн байгууллагууд гүйцэтгэнэ.” гэж тус тус заасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 19 дүгээр тогтоолын хавсралтаар батлагдсан Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030-д “Байгаль

орчны тогтвортой хөгжил нь байгалийн нөөцийг үр өгөөжтэй ашиглан, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, үр шимийг урт хугацаанд хүртэх боломжийг бүрдүүлэн хүртээмжтэй эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн тогтвортой хөгжлийн суурь, хүний амьдралын чанарыг сайжруулах үндэс болно.” гэж заасан бөгөөд энэхүү хөгжлийг хангах зарчмыг “байгалийн нөөц баялгийг хэмнэлттэй, үр ашигтай, зохистой ашиглах” гэж тодорхойлжээ. Түүнчлэн уг бодлогын баримт бичигт байгалийн унаган төрх, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах, экосистемийн үйлчилгээний тогтвортой байдлыг хадгалах чиглэлээр тодорхой зорилтуудыг дэвшүүлсэн.

Монгол Улсын Их Хурлын 2014 оны 43 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан “Ногоон хөгжлийн бодлого” бодлогын баримт бичигт байгалийн нөөцийг хэмнэлттэй, үр ашигтай, байгальд ээлтэйгээр ашиглах, үрэлгэн хэрэглээг багасгах, тэдгээрийн үр өгөөжийн тэгш, хүртээмжтэй байдлыг хангах талаар тодорхой зорилтуудыг дэвшүүлэхийн зэрэгцээ хүний аж байдлыг сайжруулж ядуурлыг бууруулах, нийгмийн тэгш хүртээмжтэй байдлыг хангах, замаар монгол хүний амьдралын сайн сайхан байдлыг хангах хөгжлийн загварт шилжих хөгжлийн үзэл баримтлалыг тодорхойлсон. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 35 дугаар тогтоолоор батлагдсан энэхүү бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний 2.14 дэх хэсэгт: “Байгалийн баялгаас олж байгаа ашиг, орлогын тодорхой хувь болон учруулсан хохирлын нөхөн төлбөрийн орлогыг тухайн нөөцийг нөхөн сэргээх, байгаль орчны бохирдол, доройтлыг арилгахад зарцуулж хэвших” арга хэмжээг тусгасан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолын хавсралтаар батлагдсан Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн “Байгаль орчин, ногоон хөгжлийн бодлого” гэх 4 дэх хэсэгт: “... байгалийн нөөц баялгийг хамгаалах, хомсдлоос сэргийлэх, зохистой ашиглах, нөхөн сэргэх боломжийг бүрдүүлэн, байгаль орчинд нийцтэй, хүртээмжтэй эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн тогтвортой хөгжлийн үндэс болгоно.” гэж заасан бөгөөд байгаль, хүний эрүүл мэндэд ээлтэй ногоон хөгжлийн чиглэлээр “...ой, түүний дагалт баялаг, байгалийн бусад нөөц баялгийн ашиглалтын нөөцийг бий болгох...”, “...устах аюулд орсон болон аж ахуйн гоц ашигт амьтан, ургамлыг зориудаар өсгөн үржүүлэх, сэргээн нутагшуулах, тарьж ургуулах ажлыг хөрөнгө, санхүү, татварын бодлогоор дэмжих...” арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр тусгасан.

Мөн Улсын Их Хурлын 2016 оны 45 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-ийн 4.2.8. “Байгаль орчинг хамгаалах, байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглах чиглэлээр эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгож, ашиглалтын үр өгөөжийг сайжруулна”, 4.2.9. “Устах аюулд орсон болон аж ахуйн гоц ашигт амьтан, ургамлыг зориудаар өсгөн үржүүлэх, сэргээн нутагшуулах, тарьж ургуулах ажлыг хөрөнгө, санхүү, татварын бодлогоор дэмжинэ”, 4.2.9.2. “Ашигт ургамлын плантаци байгуулах, өндөр уул, говь, цөлөрхөг хээрийн бүс бүслүүрийн нэн ховор, ховор, ашиглалтад нэн өртөмтгий зүйлүүдийг тарималжуулж нөөцийг тогтвортой ашиглах загвар төслүүдийг хэрэгжүүлэх” хэмээн тус тус тодорхойлжээ.

Иймд эдгээр тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгцээг цогцоор шийдвэрлэх боломжийг нээн илрүүлэх зорилгоор хийсэн энэхүү тандан судалгааны дүнд Байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх ажиллагааг илүү өргөжүүлж, идэвхитэй, тогтвортой санхүүжилтийн шинэ эх үүсвэрийг бий болгохын тулд Байгалийн ургамлын тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулах буюу хуулийн төсөл боловсруулах шаардлагатай гэж **Дүгнэж** байна.

Аргачлалын 9-д заасны дагуу энэхүү үнэлгээний тайлангийн холбогдох хэсгийг харьцуулан байгалийн ургамлыг хамгаалах менежментийг сайжруулах, хамгаалалтын тогтолцоонд төр, иргэн, хуулийн этгээдийн хамтын түншлэлийг бий болгох, судалгаанд үндэслэсэн дараах зөвлөмжийг боловсрууллаа:

Хуулийн төслийг боловсруулахдаа хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай байгаа асуудлын цар хүрээнд тохируулан дараах зарчмын шинжтэй асуудлыг тусгах нь зүйтэй гэж **Зөвлөж** байна:

- ✓ *Байгалийн ургамлын хамгааллын асуудлыг Биологийн олон янз байдлын конвенцитай уялдуулж in-situ, ex situ орчинд хамгаалах асуудлыг оруулах*
- ✓ *Үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ургамал түүж бэлтгэсэн газарт нөхөн сэргээлт хийх шаардлагатай гэж оруулсан боловч нөхөн сэргээлт хийх арга аргачлал байхгүй байна. Иймд энэ асуудлыг толдорхой болгон хуульчилж оруулах*
- ✓ *Байгалийн ургамлыг хамгаалах, хойч үедээ өвлүүлэн үлдээх асуудлыг бодлого, нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн шаардлагад нийцүүлэн өөрчилж, хамгаалах шалгуур үзүүлэлтийг тогтоох;*
- ✓ *Эксистемийг унаган тархийг алдагдуулахгүй байх үүднээс харь зүйл ургамлын асуудлыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй нарийн зохицуулалт хийх;*
- ✓ *Байгалийн ургамлын нөөцийн ашиглалтыг тухайн ургамлын нөөцийн судалгаа, экологи-эдийн засгийн үнэлгээнд үндэслэн, тогтвортой ашиглах, нөхөн сэргээх харилцааг бүрдүүлэх;*
- ✓ *Байгалийн ургамал хамгаалах санхүүжилтийн шинэ эх үүсвэрийг боломжит хэмжээгээр тодорхойлж, нэмэгдүүлэх. Ингэхдээ бусад хуулийн уялдаа холбоог хангаж холбогдох хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах .*
- ✓ *Байгалийн ургамлын олон янз байдал, түүний хамгааллыг төрөөс баталгаажуулж, төрөл бүрийн орлогын эх үүсвэрийг бий болгож, менежментэд оролцогч талуудыг төрийн бодлогоор дэмжин урамшуулдаг тогтолцоог нэвтрүүлэх.*
- ✓ *Хууль тогтоомж, Байгаль орчинд ноцтой хохирол учруулсан Хариуцлагатай холбоотой нөхөн төлбөрийн асуудлыг зөрчлийн хуульд тусгах арга хэмжээ авах.*

- ✓ *Байгалийн ургамлын тухай хууль тогтоомж зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагын асуудлыг зөрчлийн хэм хэмжээнд нь тохируулан тусгах.*
- ✓ *Байгалийн ургамлын тухай хуулийг шинэчилж байгаатай холбогдуулан бусад хуульд орох нэмэлт, өөрчлөлтийн тухай хуулийн төсөл боловсруулах.*

-----oOo-----

I.Ашигласан мэдээлэл, судалгаа, гарын авлага

1. Байгаль орчны төлөв байдлын тайлан. 2013-2014 он.
2. Байгаль орчны төлөв байдлын тайлан. 2015-2016 он.
3. Байгаль орчны төлөв байдлын тайлан. 2017-2018 он.
4. Биологийн олон янз байдлын хамгааллыг тодорхойлох дүн шинжилгээ (gap analyse of biodiversity)-ний тайлан.
5. www.eic.mn
6. Байгалийн ургамлын мэдээллийн сан
7. Монгол орны байгаль орчин 5 боть
8. Биологийн олон янз байдлыг үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн дунд шатны тайлан
9. CITES-ийн үндэсний тайлан 2019
10. БНАТөлбөрийн 5 жилийн тайлан.

II.Хууль тогтоомж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль;
2. Хууль тогтоомжийн тухай хууль;
3. Байгалийн ургамлын тухай хууль
4. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль;
5. Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль;
6. Эрүүгийн хууль;
7. Зөрчлийн тухай хууль;
8. Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоол.
9. Биологийн олон янз байдлын тухай конвенци (1993-09-30)
10. Зэрлэг амьтан ба ургамлын ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц (1996-01-05)
11. Ховордсон амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль, 2002
12. Амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль, 2002
13. Жагсаалт батлах тухай Засгийн газрын 1995 оны 153 дугаар тогтоол
14. Төрөөс экологийн талаар баримтлах бодлого (УИХ-ын 1997-12-26 дугаар 106)

- 15.Тогтоолд нэмэлт оруулах тухай Засгийн газрын 2004 оны 165 дугаар тогтоол
- 16.Хуш модны самрын талаар авч хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай, Засгийн газрын 2011 оны 250 дугаар тогтоол
- 17.Байгалийн ургамал, ойн дагалт нөөцийг ашиглах журам (БОАЖС 2015 оны 166 тушаал)
- 18.Жагсаалт батлах тухай Байгаль Орчны Сайд, Эрүүл мэндийн сайд 1995 оны 139/А/148 хамтарсан тушаал)
- 19.Монгол орны зарим ургамлын экологи-эдийн засгийн үнэлгээ батлах тухай (БОС 2008 оны 194 тушаал, БОАЖС 2011 оны А-415 тушаал, БОНХС 2015 оны 282 тушаал)

ХҮНИЙ ЭРХЭД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ
(Хүснэгт 1)

Үзүүлэх үр нөлөө:	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1. Хүний эрхийн суурь зарчмуудад нийцэж буй эсэх	1.1. Ялгаварлан гадуурхахгүй ба тэгш байх			
	1.1.1.Ялгаварлан гадуурхахыг хориглох эсэх	Тийм	Үгүй	Хуулийн төслөөр холбогдох этгээдэд тавигдах шаардлага, шалгуурыг нийтлэг, тэгшээр хуульчлагдсан.
	1.1.2.Ялгаварлан гадуурхсан буюу аль нэг бүлэгт давуу байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	Нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс тодорхой шалгуур тавьж, хязгаарлалт тогтоох боловч энэ нь ялгаварлан гадуурхсан зохицуулалт биш.
	1.1.3.Энэ нь тодорхой бүлгийн эмзэг байдлыг дээрдүүлэхийн тулд авч буй түр тусгай арга хэмжээ мөн бол олон улсын болон үндэсний хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцэж буй эсэх	Тийм	Үгүй	Өрсөлдөөнийг шударга, иргэдэд болон байгаль орчинд ээлтэй байх зарчимд тулгаарлан сөрөг үр дагаварыг буруулахад зохицуулалтын зорилго чиглэгдэнэ.
	1.2. Оролцоог хангах			
	1.2.1.Зохицуулалтын хувилбарыг сонгохдоо оролцоог хангасан эсэх, ялангуяа эмзэг бүлэг, цөөнхийн оролцоо	Тийм	Үгүй	Холбогдох төрийн болон ТББ, аж ахуйн нэгж байгууллага, зэрэг эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөж байгаа бүлгүүдтэй мэдээлэл хуваалцаж оролцоог хангасан.

	боломжийг бүрдүүлсэн эсэх			
	1.2.2.Ялангуяа зохицуулалтыг бий болгосноор эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж буй, эсхүл хөндөгдөж болзошгүй иргэдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Бүлгүүдийг тусгайлан тодорхойлж, тэдэнд үзүүлэх үр нөлөөг тооцсон.
	1.3. Хууль дээдлэх зарчим ба сайн засаглал хариуцлага			
	1.3.1.Зохицуулалтыг бий болгосноор хүний эрхийг хөхүүлэн дэмжих, хангах, хамгаалах явцад ахиц дэвшил гарах эсэх	Тийм	Үгүй	Байгалийн ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах менежментэд төр, хувийн хэвшил хамтарсан үйл ажиллагааны шинэ хэлбэрийг үр дүнтэйгээр нэвтрүүлж, олон нийтийн оролцоог хангах замаар байгалийн ургамлыг хамгаалах менежментийг олон улсын жишигт нийцүүлснээр, тэдгээрийн байгаль, нийгэм, эдийн засгийн үр өгөөж нэмэгдэнэ.
	1.3.2.Зохицуулалтын хувилбар нь хүний эрхийн Монгол Улсын олон улсын гэрээ, НҮБ-ын хүний эрхийн механизмаас тухайн асуудлаар өгсөн зөвлөмжид нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	Шударга, тэгш, эерэг үр дүнтэй байх нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэхэд чиглүүлсэн.
	1.3.3.Хүний эрхийг зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгах эсэх	Тийм	Үгүй	Хууль зөрчсөн, үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүй иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллага болон төрийн албан хаагчдад хүлээлгэх хариуцлагыг өндөржүүлэн зохицуулна.
2. Хүний эрхийг хязгаарласан зохицуулалт агуулсан эсэх	2.1. Зохицуулалт нь хүний эрхийг хязгаарлах бол энэ нь хууль ёсны зорилгод нийцсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Хуулийн зорилго, шударга ёсонд нийцсэн шаардлагын үндсэн дээр иргэдийн байгалийн нөөц ашиглах

				эрхэнд тодорхой хязгаарлалт тогтооно.
	2.2. Хязгаарлалт тогтоох нь зайлшгүй эсэх	Тийм	Үгүй	Энэхүү хязгаарлалт нь нийтийн эрх ашиг, аюулгүй байдлын үүднээс зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд Үндсэн хуульд заасан зайлшгүй нөхцөлд хамаарна.
3. Эрх агуулагч	3.1. Зохицуулалтын хувилбарт хамаарах бүлгүүд буюу эрх агуулагчдыг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	• Иргэн • Нутгийн оршин суугч • Хуулийн этгээд • ТББ
	3.2. Эрх агуулагчдыг эмзэг байдлаар нь ялгаж тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Нутгийн оршин суугчид малчид болон байгалиас шууд хамааралтай ажил хөдөлмөр эрхэлдэг бусад иргэдийг тодорхой нөхцөл шалгуурын дагуу үйл ажиллагаа явуулах боломжийг тодорхойлж өгсөн.
	3.3. Зохицуулалтын хувилбар нь энэхүү эмзэг бүлгийн нөхцөл байдлыг харгалзан үзэж, тэдний эмзэг байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн эсэх	Тийм	Үгүй	Хуулийн төслийн зохицуулалтууд иргэдийн орлогыг нэмэгдүүлэхэд, тэдгээрийн эрх зүйн байдлыг дээрдүүлэхэд чиглэсэн.
	3.4. Эрх агуулагчдын, ялангуяа эмзэг бүлгийн ялгаатай хэрэгцээг тооцсон мэдрэмжтэй зохицуулалтыг тусгах эсэх /хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх, гагцхүү эдгээрээр хязгаарлахгүй/	Тийм	Үгүй	Хөгжлийн бэрхшээлтэй, үндэстний цөөнх, хэлний цөөнх зэрэг иргэдэд тэгшээр үйлчлэх, мөн орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа болон хуулийн этгээд, ТББ-уудад боломж олгоно.
Үүрэг хүлээгч	4.1. Үүрэг хүлээгчдийг тодорхойлсон эсэх	Тийм	Үгүй	Төр, хуулийн этгээд үүрэг хүлээнэ.

4. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуульд нийцүүлсэн эсэх	5.1. Жендэрийн үзэл баримтлалыг тусгасан эсэх	Тийм	Үгүй	Хүйсээр ялгаварлахыг хориглох агуулга давхар тусгагдана.
	5.2.Эрэгтэй, эмэгтэй хүний тэгш эрх, тэгш боломж, тэгш хандлагын баталгааг бүрдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Хуулийн төслийн зохицуулалтууд бүхэлдээ жендэрийн тэгш байдлыг бүрдүүлсэн.

ЭДИЙН ЗАСАГТ ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ
(Хүснэгт 2)

Үзүүлэх үр нөлөө:	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Дэлхийн зах зээл дээр өрсөлдөх чадвар	1.1.Дотоодын аж ахуйн нэгж болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай аж ахуйн нэгж хоорондын өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй.
	1.2.Хил дамнасан хөрөнгө оруулалтын шилжилт хөдөлгөөнд нөлөө үзүүлэх эсэх (эдийн засгийн байршил өөрчлөгдөхийг оролцуулан)	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.3.Дэлхийн зах зээл дээрх таагүй нөлөөллийг монголын зах зээлд орж ирэхээс хамгаалахад нөлөөлж чадах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
2.Дотоодын зах зээлийн өрсөлдөх чадвар болон тогтвортой байдал	2.1.Хэрэглэгчдийн шийдвэр гаргах боломжийг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2.Хязгаарлагдмал өрсөлдөөний улмаас үнийн хөөрөгдлийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3.Зах зээлд шинээр орж ирж байгаа аж ахуйн нэгжид	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	бэрхшээл, хүндрэл бий болгох эсэх			
	2.4.Зах зээлд шинээр монополийг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Аж ахуйн нэгжийн үйлдвэрлэлийн болон захиргааны зардал	3.1.Зохицуулалтын хувилбарыг хэрэгжүүлснээр аж ахуйн нэгжид шинээр зардал үүсэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2.Санхүүжилтийн эх үүсвэр олж авахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.3.Зах зээлээс тодорхой бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авахад хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.4.Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалтад ямар нэг хязгаарлалт, эсхүл хориг тавих эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.5.Аж ахуйн нэгжийг үйл ажиллагаагаа зогсооход хүргэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4.Мэдээлэх үүргийн улмаас үүсч байгаа захиргааны зардлын ачаалал	4.1.Хуулийн этгээдэд захиргааны шинж чанартай нэмэлт зардал (Тухайлбал, мэдээлэх, тайлан гаргах г.м) бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Нэмэлт зардал гарахгүй
5.Өмчлөх эрх	5.1.Өмчлөх эрхийг (үл хөдлөх, хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус баялаг зэргийг) хөндсөн зохицуулалт бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.2.Өмчлөх эрх олж авах, шилжүүлэх болон хэрэгжүүлэхэд хязгаарлалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	5.3.Оюуны өмчийн (патент, барааны тэмдэг, зохиогчийн эрх зэрэг) эрхийг хөндсөн зохицуулалт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
6.Инноваци болон судалгаа шинжилгээ	6.1.Судалгаа шинжилгээ, нээлт хийх, шинэ бүтээл гаргах асуудлыг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	Тусгай хамгааллалттай газар нутагт байгаль орчинд сөрөг нөлөөгүй аргаар судалгаа шинжилгээ хийх боломж бүрдэнэ.
	6.2.Үйлдвэрлэлийн шинэ технологи болон шинэ бүтээгдэхүүн нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэхийг илүү хялбар болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
7.Хэрэглэгч болон гэр бүлийн төсөв	7.1.Хэрэглээний үнийн түвшинд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	7.2.Хэрэглэгчдийн хувьд дотоодын зах зээлийг ашиглах боломж олгох эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	7.3.Хэрэглэгчдийн эрх ашигт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	7.4.Хувь хүний/гэр бүлийн санхүүгийн байдалд (шууд буюу урт хугацааны туршид) нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Иргэдийн амьжиргааны түвшинг сайжруулах, орлогыг нэмэгдүүлэх сайн талтай.
8.Тодорхой бүс нутаг, салбарууд	8.1.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байрыг шинээр бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Иргэн, хуулийн этгээдтэй гэрээний дагуу хамтран ажилласанаар түр болон байнгын ажлын байр бий болно.
	8.2.Тодорхой бүс нутагт буюу тодорхой нэг чиглэлд ажлын байр багасгах чиглэлээр нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	8.3.Жижиг, дунд үйлдвэр, эсхүл аль	Тийм	Үгүй	Тухайн орон нутагт байгальд ээлтэй жижиг,

	нэг салбарт нөлөө үзүүлэх эсэх			дунд үйлдвэрлэл хөгжих боломжийг нэмэгдүүлнэ.
9.Төрийн захиргааны байгууллага	9.1.Улсын төсөвт нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Байгалийн ургамлын менежментийг хамтран хэрэгжүүлсэнээр төрд үүсэх зардлын ачаалал тодорхой хэмжээгээр буурах бөгөөд төсвийн хэмнэлт гарна. Төрд тодорхой зардлын ачаалал үүсгэх хэдий ч гарах үр дүнтэй харьцуулахад төдийлэн их бус байна.
	9.2.Шинээр төрийн байгууллага байгуулах, эсхүл төрийн байгууллагад бүтцийн өөрчлөлт хийх шаардлага тавигдах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн өөрчлөлт гарахгүй
	9.3.Төрийн байгууллагад захиргааны шинэ чиг үүрэг бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн шинэ чиг үүрэг үүсгэхгүй
10.Макро эдийн засгийн хүрээнд	10.1.Эдийн засгийн өсөлт болон ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	10.2.Хөрөнгө оруулалтын нөхцөлийг сайжруулах, зах зээлийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	10.3.Инфляци нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
11.Олон улсын харилцаа	11.1.Монгол Улсын олон улсын гэрээтэй нийцэж байгаа эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн байдлаар зөрчилдөхгүй. Олон улсын гэрээ, хэлэлцээртэй нийцнэ.

НИЙГЭМД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ
(Хүснэгт 3)

Үзүүлэх үр нөлөө:	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Ажил эрхлэлтийн байдал, хөдөлмөрийн зах зээл	1.1.Шинээр ажлын байр бий болох эсэх	Тийм	Үгүй	Шинээр ажлын байр бий болгохгүй
	1.2.Шууд болон шууд бусаар ажлын байрны цомхотгол бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	1.3.Тодорхой ажил мэргэжлийн хүмүүс болон хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Орон нутгийн иргэд, малчид, байгалийн үр шимийг шууд хүртэгчдэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	1.4.Тодорхой насны хүмүүсийн ажил эрхлэлтийн байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
2.Ажлын стандарт, хөдөлмөрлөх эрх	2.1.Ажлын чанар, стандартад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2.Ажилчдын эрүүл мэнд, хөдөлмөрийн аюулгүй байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3.Ажилчдын эрх, үүрэгт шууд болон шууд бусаар нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.4.Шинээр ажлын стандарт гаргах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.5.Ажлын байранд технологийн шинэчлэлийг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон өөрчлөлт бий болгох эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Нийгмийн тодорхой бүлгийг хамгаалах асуудал	3.1.Шууд болон шууд бусаар тэгш бус байдал үүсгэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	3.2.Тодорхой бүлэг болон хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх. Тухайлбал, эмзэг	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй

	бүлэг, хөгжлийн бэршээлтэй иргэд, ажилгүй иргэд, үндэстний цөөнхөд гэх мэт			
	3.3.Гадаадын иргэдэд илэрхий нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
4.Төрийн удирдлага, сайн засаглал, шүүх эрх мэдэл, хэвлэл мэдээлэл, ёс суртахуун	4.1.Засаглалын харилцаанд оролцогчдод нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	4.2.Төрийн байгууллагуудын үүрэг, үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Төрийн байгууллагын ачаалал хөнгөрч, үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд эерэг нөлөө үзүүлнэ. Мөн төрийн зүгээс тавих хяналт сайжирна.
	4.3.Төрийн захиргааны албан хаагчдын эрх, үүрэг, харилцаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Төрийн байгууллагын ачаалал хөнгөрч, үндсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	4.4.Иргэдийн шүүхэд хандах, асуудлаа шийдвэрлүүлэх эрхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	4.5.Улс төрийн нам, төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагаанд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Байгахлийн ургамлдыг хамгаалах, зохистой ашиглах менежментийг нутгийн иргэдийн нөхөрлөл, аж ахуйн нэгж, төрийн бус болон мэргэжлийн байгууллагад хариуцуулан хамгаалуулах эрх зүйн орчин бүрдсэнээр төрийн ачаалал багасч, байгаль хамгаалалд төр хувийн хэвшлийн хамтын түншлэл бий болно.
5.Нийтийн эрүүл мэнд, аюулгүй байдал	5.1.Хувь хүн/нийт хүн амын дундаж наслалт, өвчлөлт, нас баралтын байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Хүн амын эрүүл аюулгүй орчинд амьдрахад эерэг нөлөө гарна.

	5.2.Зохицуулалтын хувилбарын улмаас үүсэх дуу чимээ, агаар, хөрсний чанарын өөрчлөлт хүн амын эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	5.3.Хүмүүсийн амьдралын хэв маяг (хооллолт, хөдөлгөөн, архи, тамхины хэрэглээ)-т нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
6.Нийгмийн хамгаалал, эрүүл мэнд, боловсролын систем	6.1.Нийгмийн үйлчилгээний чанар, хүртээмжид нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Үйлчилгээний хүртээмж, чанар сайжирч зөрөг нөлөө гарна.
	6.2.Ажилчдын боловсрол, шилжилт хөдөлгөөнд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй.
	6.3.Иргэдийн боловсрол (төрийн болон хувийн хэвшлийн боловсролын байгууллага) олох, мэргэжил эзэмших, давтан сургалтад хамрагдахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.4.Нийгмийн болон эрүүл мэндийн үйлчилгээ авахад сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.5.Их, дээд сургуулиудын үйл ажиллагаа, өөрийн удирдлагад нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
7.Гэмт хэрэг, нийгмийн аюулгүй байдал	7.1.Нийгмийн аюулгүй байдал, гэмт хэргийн нөхцөл байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Байгаль орчны эсрэг гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх явц

				сайжирч, эерэг нөлөө гарна.
	7.2.Хуулийг албадан хэрэгжүүлэхэд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.3.Гэмт хэргийн илрүүлэлтэд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	7.4.Гэмт хэргийн хохирогчид, гэрчийн эрхэд сөрөг нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
8.Соёл	8.1.Соёлын өвийг хамгаалахад нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	8.2.Хэл, соёлын ялгаатай байдал бий болгох эсэх, эсхүл уг ялгаатай байдалд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	8.3.Иргэдийн түүх, соёлоо хамгаалах оролцоонд нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Иргэдийн оролцоо, санаачлагыг нэмэгдүүлнэ.

БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ҮЗҮҮЛЭХ ҮР НӨЛӨӨ
(Хүснэгт 4)

Үзүүлэх үр нөлөө:	Холбогдох асуултууд	Хариулт		Тайлбар
1.Агаар	1.1.Зохицуулалтын хувилбарын үр дүнд агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Агаарын бохирдлыг бууруулах эерэг нөлөөтэй.
2.Зам тээвэр, түлш, эрчим хүч	2.1.Тээврийн хэрэгслийн түлшний хэрэглээг нэмэгдүүлэх/бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.2.Эрчим хүчний хэрэглээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.3.Эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	2.4.Тээврийн хэрэгслийн агаарын бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
3.Ан амьтан, ургамлыг хамгаалах	3.1.Ан амьтны тоо хэмжээг бууруулах эсэх	Тийм	Үгүй	Амьтан, ургамал зэрэг байгалийн тэнцвэрт байдлыг хангахад эерэг нөлөө үзүүлнэ.
	3.2.Ховордсон болон нэн ховор амьтан, ургамалд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Байгалийн ашигт ургамлыг тарьж ургуулах, хамгаалалтыг сайжруулах боломжтой байна.
	3.3.Ан амьтдын нүүдэл, суурьшилд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй Хамгаалалтыг сайжруулах эерэг нөлөөтэй.
	3.4.Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Тусгай хамгаалалттай газар нутагт сөрөг нөлөө байхгүй
4.Усны нөөц	4.1.Газрын дээрх ус болон гүний ус, цэвэр усны нөөцөд сөргөөр нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Байгалийн ургамал нь усыг тогтоон барих, цэвдэгийг хамгаалдаг тул усны нөөцийг хамгаалахад эерэг нөлөөллийг үзүүлнэ.

	4.2.Усны бохирдлыг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй. Хамгаалалтыг сайжруулах эерэг нөлөөтэй.
	4.3.Ундны усны чанарт нөлөөлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Эерэг нөлөө үзүүлнэ. Усны нөөцийг хамгаалах, нөхөн сэргээхэд чиглэсэн эерэг зохицуулалтыг хуулийн төсөлд тусгасан.
5.Хөрсний бохирдол	5.1.Хөрсний бохирдолтод нөлөө үзүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй. Хөрсийг нөхөн сэргээх, хамгаалахад чиглэсэн бөгөөд түүнийг бохирдуулах аливаа үйл ажиллагаа явуулахыг хориглосон зохицуулалттай.
	5.2.Хөрсийг эвдэх, ашиглагдсан талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
6.Газрын ашиглалт	6.1.Ашиглагдаагүй байсан газрыг ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.2.Газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
	6.3.Экологийн зориулалтаар хамгаалагдсан газрын зориулалтыг өөрчлөх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй
7.Нөхөн сэргээгдэх/нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялаг	7.1.Нөхөн сэргээгдэх байгалийн баялгийг өөрөө нөхөн сэргээгдэх чадавхийг нь алдагдуулахгүйгээр зохистой ашиглах эсэх	Тийм	Үгүй	Ашиглалт, хамгаалалтад иргэд, төр аль аль нь зэрэгцээ хяналт тавих боломж нэмэгдэж, үр ашиг сайжирна.
	7.2.Нөхөн сэргээгдэхгүй байгалийн баялгийн ашиглалт нэмэгдэх эсэх	Тийм	Үгүй	Ямар нэгэн сөрөг нөлөө байхгүй